

Ключові слова: юридична наука, Всеукраїнська академія наук, Київський університет, цивільне право, О. М. Гуляєв.

Усенко И. Б. Страницы научной биографии профессора А. М. Гуляева: «киевский» период 1895–1908 гг.

Статья продолжает предыдущий труд автора, опубликованный в этом же издании в 2012 году. Рассматривается очередной этап творческой биографии выдающегося украинского цивилиста профессора А. М. Гуляева.

Исследуются преподавательская, судебная и общественная деятельность правоведа, его научные достижения периода 1895–1908 гг. Сделан вывод об идее унификации гражданского права как стержневой для тогдашнего творчества ученого.

Ключевые слова: юридическая наука, Всеукраинская академия наук, Киевский университет, гражданское право, А. М. Гуляев.

Usenko I. B. Pages of the scientific biography of Professor O. M. Gulyayev: «Kyiv» period of 1895–1908.

The article continues the previous work of the author, published in the same publication in 2012. The next stage of creative biography of a prominent Ukrainian legal scholar, Professor O. M. Gulyayev, connected primarily with his work at Kyiv St. Volodymyr University, is reviewed.

The lecturing activity of the lawyer is thoroughly studied, namely the information about the courses that he taught, amount of the workload, and the scientific literature he recommended to the students, is given. Some data about his work at the public office of the head of the Professorial disciplinary tribunal and about the participation at Kyiv legal society that was active on the base of the university is presented.

Attention is drawn to a unique combination of the lawyer's work both at the university and at Kyiv district court, and later – at Kyiv court chamber. The participation of O. M. Gulyayev at the formation of Kyiv Commercial Institute is highlighted.

His scientific achievements of 1895–1908 are analyzed. Namely, the attention is focused at the works dedicated to the challenges of the new codification of civil legislation and to the “peasant question”. It is emphasized that the scientist took a progressive stand, aspired to put an end to the class marginalization of peasants and to the institutions that supported it, namely to volost peasant courts. The conclusion about the idea of unification of civil law as the core idea for this period of the scientist's work was made.

Key words: legal science, All-Ukrainian Academy of Sciences, Kyiv University, civil law, O. M. Gulyayev.

УДК 340.11: 316; 340.12

І. В. МУЗИКА
кандидат юридичних наук

ВПЛИВ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ЛІБЕРАЛІЗМУ НА СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАВОВІЙ ДУМЦІ

Реформація та буржуазні революції в Європі дали поштовх розвитку концепцій лібералізму, в яких, на відміну від середньовіччя, сповідувався культ індивідуальної свободи. Важливим здобутком теоретиків лібералізму

Д. Мілля, І. Канта, Б. Констана, А. де Токвіля стало формулювання системи цінностей, покладених в основу теорії лібералізму: людина як найвища цінність, свобода (думки, слова, зібрань, совісті, підприємництва тощо) і гідність, рівність. Лібералізм наголосив на цінності людської індивідуальності та свободи незалежно від суспільно-політичного й економічного ладу. Основним здобутком теорії лібералізму раннього Модерну можна вважати закріплення в законодавстві системи моральних цінностей як системи основних прав і свобод людини та громадянина, взаємних обов'язків влади та суспільства, автономії волі індивіда, встановлення меж свободи особистості та меж втручання держави в життя індивіда та суспільства.

Для післяреволюційного періоду характерним був розвиток К. Гельвецієм, Ч. Беккарія та І. Бентамом утилітаристської етики, близької до так званої незалежної моралі, яка прагнула створити вчення про право, незалежне від метафізики чи релігії.

Вплив концепцій лібералізму на правову думку XIX ст. зумовив постановку та розв'язання таких ключових юридичних проблем новітнього часу як людський вимір права, свобода як сутність права, співвідношення права і свободи, відмінність між правом і законом, легітимність права і законодавства, визнання суспільства (народу) суб'єктом правотворчості, право як соціальний і культурно-цивілізаційний феномен та ін.

На другу половину XIX ст. та першу чверть XX ст. припадають фундаментальні зміни ідеологічного аспекту праворозуміння в європейській юриспруденції, зумовлені впливом теорії лібералізму. Зокрема, оформлюється нормативна частина теорії лібералізму, яка закріплюється в конституціях більшості європейських держав. Основними принципами конституційного ладу проголошуються: демократизм, свобода і рівність; народовладдя; децентралізація державної влади та розвиток місцевого самоврядування; поділ влади; верховенство права; найвища юридична сила конституції та визнання положень конституції нормами прямої дії; політична, економічна, ідеологічна багатоманітність, рівність і рівноправність усіх форм власності та ін. Зазначені принципи та положення одночасно визнаються засадами правового ладу.

Цей етап розвитку теорії лібералізму, на нашу думку, багато в чому зумовив становлення соціологічного напрямку в правознавстві, що ознаменувалося появою видатних праць таких вчених, як О. Конт, Г. Спенсер, К. Маркс, Е. Дюркгейм, М. Вебер, Г. Зіммель, Т. Парсонс, Є. Ерліх, Г. Д. Гурвич, О. Жені, П. О. Сорокін, С. А. Муромцев, М. М. Капустін, В. І. Сергєєвич, М. М. Коркунов, М. Н. Гернет та ін.

На стику XIX і XX ст. під впливом ідеології лібералізму оформлюється аксіологічний аспект соціологічної концепції права. Визначення об'єктом наукових досліджень суспільних відносин спонукало представників соціологічного напрямку до дослідження кола питань, які становили концептуальний вираз ліберальної ідеології: абсолютна цінність людської особистості; справедливність; свобода; юридична (формальна) рівність усіх людей; демократія. Ці цінності почали розглядатися одночасно як основні фундаментальні принципи права.

Тому, як уявляється, не варто пов'язувати розвиток соціологічного напрямку в правознавстві лише з антипозитивістським рухом, зумовленим появою відповідної потужної течії в західній філософії кінця XIX ст.

Зокрема, видатний соціолог Г. Спенсер одним з перших сформулював і розглянув проблеми абсолютної і відносної справедливості та моральності в праві, моральності і справедливості як принципів покарання, відносин між державою і суспільством як двома соціальними організаціями та ефективність їх законодавчого регулювання тощо. Спираючись на фактологічний матеріал та висновки І. Канта, він доводив, що право як соціальний феномен не вичерпується лише нормативними приписами, а має також ціннісний та моральний аспекти [1, с. 1074–1203].

Увага соціологів права концентрується на «ідейному ядрі» ліберальної концепції права: визнанні раціонального та морального начал природи людини; невідчужуваних прав і свобод людини, автономії індивідуальної волі («особистого імунітету»); верховенства права, яке є формою виразу справедливості; створенні держави на засадах загального консенсусу, з метою захисту та реалізації прав і свобод людини; визнанні народу (громадянського суспільства) джерелом влади і права; визнанні принципу взаємної відповідальності держави і особи, держави і громадянського суспільства; обмеженості впливу і сфер діяльності держави за рахунок передавання певних її функцій громадянському суспільству, що є можливим за умови соціальної (економічної, політичної та ін.) активності громадян та високого рівня їх загальної, політичної і правової культури; контролю за діяльністю держави з боку громадянського суспільства тощо.

Втім, визначення власного предмета соціології права відбулося лише після розмежування юридичного соціального від неюридичного соціального та віднайдення критеріїв для визначення «юридичного».

В 30-ті роки минулого століття відомий теоретик у галузі соціології права Г. Гурвич окреслив межі предмета соціології права. Зокрема, він вирізнив серед кола питань, охоплених соціологією права, дві сфери. Перша – сфера систематичної соціології права, що вивчає функціональні зв'язки між суспільною реальністю й сферами права. Це мікросоціологія права, яка зв'язує з різноманітними формами спільнот довільно поєднані типи сфер права, такі як суспільне право й індивідуальне право. Правова типологія різних груп вивчає та намагається впровадити у «мікрофізику» правової дійсності, з одного боку – окремі угруповання, з іншого – суспільство загалом, займається приписами права, спрямованими на окремі групи, всеохоплююче розглядає системи права. Друга – сфера генетичної соціології права, яка розглядає приховані в типах правових систем основні соціальні тенденції й фактори, що визначають дію правових норм. З цього часу можна вважати, що соціологія права сформувався як самостійна юридична наука, що займається теоретичним і емпіричним вивченням права в його соціальному вимірі та в його співвідношенні з іншими соціальними явищами та процесами.

Таким чином, у соціології права, на відміну від нормативізму, об'єктом вивчення визнавалася не лише сукупність (система) абстрактних і формальних, встановлених або визнаних державою норм, а й право як соціальний і культурний феномен, основними проявами якого є правові відносини, правова

культура та правова свідомість; взаємовплив права і інших соціальних феноменів (політики, економіки, ідеології, релігії); взаємовплив права і суспільства загалом, соціальних груп і організацій (держави, церкви, громадських об'єднань, етносів, класів тощо); право як інструмент вирішення соціальних конфліктів; дію права; право як систему цінностей (загальнолюдських або окремого суспільства); право як міру свободи та як певні можливості (права і свободи) людини; право як засіб людської взаємодії.

У подальшому спостерігається зворотний вплив соціології права на розвиток теорії лібералізму. Завдяки соціології права, правові дослідження перестануть розглядатись як суто юридичні і набувають загальнонаукового характеру.

Ці процеси дали потужний поштовх для розвитку соціологічного напрямку в вітчизняній правовій думці. В соціологічно-правових концепціях вітчизняних правознавців Ю. С. Гамбарова, М. А. Гредескула, Д. А. Дріля, Л. Й. Петражицького, А. А. Піонтковського, Є. В. Спекторського, Б. О. Кістяківського, С. С. Дністрянського, О. О. Малиновського, М. П. Чубинського та ін. право розглядається як особливе явище соціальної дійсності, що знаходить вираз у юридичній практиці, юридичних фактах, юридичних відносинах та нормах права. Такої ж думки дотримувались Ф. В. Тарановський, В. В. Старосольський, М. Ю. Шаповал, С. В. Пахман.

Зокрема, Є. В. Спекторський наголошував, що правознавство, яке тісно пов'язано із суспільним життям, не може обмежуватись догматизмом, оскільки воно вивчає три групи об'єктів: 1) уявлення про правду, обов'язок, справедливість; 2) приписи законодавчих або інших влад; 3) відносини, які виникають зі спорів і злочинів, – якими займається практична юстиція і констатування яких складає головне соціологічне завдання теоретичного правознавства. Таким чином, на думку вченого, правознавство має справу з політичними, етичними і соціологічними моментами, які можуть перебувати в антагонізмі між собою. Ця внутрішня неминуча діалектика, наголошував учений, ставить правознавство в центр вічної проблеми, яка має назву соціальне питання [2, с. 32].

Важливу роль для розвитку соціологічної теорії права, як і теорії лібералізму, на наш погляд, відіграло вивчення соціокультурного аспекту правової реальності. Зокрема, Б. О. Кістяківський розглядав право із соціокультурних позицій передусім як етичну цінність, найвагоміший виразник культури суспільства, вважаючи, що правові норми ґрунтуються на етичній свідомості людини. Він вважав, що саме завдяки діям людей, які усвідомлюють свій обов'язок, право перетворює соціально необхідне на обов'язкове. Цінності права відносні, але вони задають формальні властивості інтелектуальної і вольової діяльності людей. Право – єдина соціально-дисциплінуюча система. На думку вченого, головний і найсуттєвіший зміст права складають справедливість і свобода, що виявляються назовні в формах, зумовлених соціальним середовищем. Право не можна розглядати лише як політичний, адміністративний інструмент, воно є основною умовою внутрішньої свободи людини, а тому ігнорування влади права веде до влади сили, тобто зростання несвободи. Відповідно забезпечення прав людини і повага її гідності є самодостатньою і найвищою цінністю для суспільства і держави [3, с. 331].

Учений підкреслював, що для повнішого уявлення про соціальну сторону права необхідно застосовувати специфічні соціологічні методи його вивчення. Але орієнтування на соціологічні методи не означає обмеження правових досліджень лише ними. Тільки використання наукою про право всього арсеналу методів гуманітарних наук дасть змогу створити синтетичний цілісний підхід до розуміння права [4, с. 338–344].

На стику XIX і XX ст., завдяки синтезу основних ідей лібералізму та соціологічних методів вивчення права, стало можливим поступове витіснення забороняюче-приписуючого права сучасним гуманістичним правом – дозвільним порядком, заснованим на ліберальних засадах. Основними рисами гуманістичного права визначалися: переважання дозволів (рекомендованої поведінки) над заборонами; закріплення в основних принципах та нормах загальнолюдських цінностей, принципів свободи, справедливості, рівності перед законом і судом, відсутності юридичних привілеїв, невідворотності відповідальності тощо.

Такий синтез, на думку Ю. С. Гамбарова, зумовив становлення розуміння права як суспільного явища (частини життя суспільства), джерелом якого є потреби економічного й суспільного життя, навики і звичаї, що формуються в різних прошарків суспільства, з домінуючих у певний момент інтелектуальних течій і моральних ідей, з судової практики, що часто суперечить чинному законодавству, з потреб міжнародного життя та учень юристів, економістів, політиків тощо, які постійно змінюються [5, с. 7].

Теорія лібералізму та соціологія права, які розглядали людину та її життя як найвищу цінність, справили помітний вплив на становлення сучасної теорії кримінального права. Найяскравіше про це свідчить еволюція теорії кримінальних покарань. Зокрема, на зламі XIX–XX ст. науковці цивілізованих країн світу виступили проти застосування тортур, принизливих покарань та смертної кари.

Відомий теоретик у галузі кримінального й пенітенціарного права та водночас палкий прихильник соціологічного підходу до праворозуміння А. А. Піонтковський зазначав, що основною метою карального впливу є пристосування злочинця до умов співжиття через відродження й розвиток особистості злочинця, а не через її деградацію. Тому він вважав тілесні покарання, окови, зменшення кількості їжі, темний карцер неприпустимими засобами покарання, які сприяють швидкій деградації та нищенню особистості [6, с. 109–112].

У праці «Смертна кара в Європі» А. А. Піонтковський доводив, що скасування смертної кари історично зумовлене характером прогресивного розвитку людського суспільства. Учений стверджував, що поступово смертна кара, яка є пережитком старовини, буде скасована в усіх країнах, оскільки, смертна кара «звучить різким дисонансом у загальному укладі суспільного життя» [7, с. 125].

Аналогічні думки висловлював й інший яскравий представник соціологічного напрямку – академік О. О. Малиновський. Розглядаючи злочин як наслідок соціально-економічних умов, учений уважав неприпустимим трактувати пока-

рання як помсту злочинцю і пропонував замість кари вживати заходи соціального захисту, усуваючи поволи соціально-економічні умови, які спричиняють злочини. Тому, наголошував він, і потрібні соціологічні дослідження, щоб правильно обрати заходи соціального захисту проти окремих злочинців [8, с. 66].

Зокрема, учений доводив, що боротьбу зі злочинністю треба обернути на боротьбу із соціальними умовами, що її викликають. Протягом історії людства в теорії і на практиці було вироблено три категорії засобів для боротьби зі злочинністю, засобів соціального захисту від злочинів: «кари, засоби соціального захисту у стислому розумінні слова, або засоби соціального захисту від небезпечного стану, й соціальні реформи. Основою вживання засобів соціального захисту є небезпечний стан злочинця, їх суть – піклування про злочинця, створення таких умов його життя, за яких він не міг би шкодити суспільству» [9, с. 97–104].

Вироки суду, наголошує академік, мають видаватися на підставі наукового вивчення злочинця, а не «на підставі красномовства сторін (прокурора і адвоката)». Такі вироки мусять передбачати вживання заходів соціального захисту судово-виправного та медичного характеру [8, с. 67].

Так само вчений засуджував смертну кару, яка, за його висловом, «дожила до наших днів», оскільки законодавець вважав «це зло необхідним» і що збереження смертної кари викликано міркуваннями державної важливості. Насправді ж смертна кара є знаряддям помсти ворогам існуючого порядку. «Це знаряддя, – підкреслює О. О. Малиновський, – застосовується тоді, коли невдоволення з боку населення існуючим порядком набуває різких форм, тоді органи державної влади втрачають той спокій і холоднокровність, що є пристойними і достойними їх, підкоряються почуттю помсти і, застосовуючи заходи примусу, вдаються до страт, тобто до тієї форми розправи з ворогом, яка практикувалася первісними дикунами» [10, с. 197].

Утім, на нашу думку, найважливішим спільним здобутком теорії лібералізму та соціології права було вирішення проблеми співвідношення держави і права. Зокрема, С. С. Дністрянський дійшов висновку, що право, встановлене державою, не може вичерпувати всіх правових питань. Сучасна держава мусить обмежитись лише правовим регулюванням таких питань, що впливають з потреб самої державної влади, і таких, що вимагають загального вирішення в рамках загальної охорони, яку держава гарантує своїм громадянам. Авторитет держави має сягати так далеко, як далеко йде справжня потреба спільного загального державного апарату для збереження спільних цілей. І якраз тому, що «правні постановлення (Rechtssatz)» торкаються правових питань лише з огляду на державний апарат та своєю загальною формою залишають велике поле для поповнення приписами живого права поодиноких суспільних зв'язків, «держава не могла та й ніколи не може мати претензії бути альфою та омегою в усіх справах правового ладу». На думку вченого, авторитет держави знаходить головну опору в авторитеті окремих суспільних зв'язків і лише той звертається за захистом до державного апарату, кому не вистачило авторитету суспільних зв'язків у охороні своїх прав. Значна ж більшість правових питань вирішується без впливу держави, без знання і без огляду на

правові приписи, встановлені державою, і в значній більшості випадків немає потреби звертатись до державного апарату і справи погоджуються іноді на основі норм, прийнятих в окремих родинах, родах, племенах, станах, класах, політичних партіях, релігійних громадах, товариствах, спілках, підприємствах тощо, на основі норм, «прийнятих в суспільному обороті». І тому правові відносини здійснюються переважно на основі морального авторитету, яким пов'язують людей окремі суспільні зв'язки куди ближче та куди більше, чим держава [10, с. 218–219].

Відповідно можна констатувати, що становлення соціологічного напрямку у вітчизняному правознавстві багато в чому було зумовлено поширенням основних положень теорії лібералізму, таких як: абсолютна цінність людської особистості; свобода і юридична (формальна) рівність всіх людей; демократія; визнання раціонального та морального начал природи людини; визнання державою і суспільством та гарантування невідчужуваних прав і свобод людини та автономії індивідуальної волі («особистий імунітет»), верховенство права і правового закону; створення держави на засадах загального консенсусу з метою захисту і реалізації прав і свобод людини; визнання народу (громадянського суспільства) джерелом влади і права; контроль за діяльністю держави з боку громадянського суспільства тощо.

Саме ці ідеї, на нашу думку, дозволили представникам соціологічного напрямку сформулювати якісно і сутнісно новий підхід до розуміння права як виразу свободи і уособлення уявлень, прагнень, цінностей конкретного суспільства. Зокрема, було суттєво розширено систему джерел права, до яких почали відносити: а) суспільні відносини, побутове та етнокультурне середовище, економіку, політику, соціальну структуру суспільства, суспільну свідомість (ідеологію і психологію), моральність; б) природні закони, справедливість (етичний закон), волю суб'єктів правотворчості; в) правовий звичай, нормативно-правовий акт, нормативний договір, юридичний прецедент, доктрину, корпоративні норми, релігійні норми тощо. Право почало розглядатися не лише як прояв волі або наказ владарюючих суб'єктів, а, насамперед, як складне соціокультурне явище, соціальний факт, соціальний феномен, який має, окрім нормативного також ціннісний, моральний та ідеологічний аспекти. Значною мірою завдяки зусиллям представників соціологічного напрямку в сучасному правознавстві набув визнання та поширення погляд на право, як на сукупність трьох складових – норм права – правових відносин – правової свідомості.

Список використаних джерел

1. *Спенсер Г.* Опыты научные, политические и философские / Г. Спенсер / пер. с англ. ред. Н. А. Рубакина. – Минск : Современ. литератор, 1999. – 1407 с.
2. *Спекторский Е. В.* Энциклопедия права. – Лекции. Вып. 1. / Е. В. Спекторский. – Варшава : [б. и.], 1912. – 206 с.
3. *Кистяковский Б. А.* Философия и социология права / Б. А. Кистяковский ; сост., примеч., указ. В. В. Сапова. – СПб. : РХГИ, 1999. – 800 с. – (Русская социология XX века).

4. Кистяковский Б. А. Право и метод / Б. А. Кистяковский // Русская философия права: Антология / Авт.-сост. : А. П. Альбов и др.; Под руководством В. П. Сальникова; МВД России, СПб. ун-т. – СПб. : Алетей, 1999. – 398 с.

5. Гамбаров Ю. С. Задачи современного правоведения / Ю. С. Гамбаров // Журнал Министерства Юстиции. – СПб. : Сенатская типография, 1907. – № 1 (Январь). – С. 49–82.

6. Пионтковский А. А. Об условном осуждении или системе испытания. Уголовно-политическое исследование / А. А. Пионтковский. – Одесса : Типо-литография Штаба ОдВО, 1894. – 222 с.

7. Пионтковский А. А. Смертная казнь в Европе / А. А. Пионтковский. – Казань: Типо-литография Императорского университета, 1908. – 125 с.

8. Малиновський О. О. Про студії над злочинністю та злочинцями / О. О. Малиновський // Збірник Соціально-Економічного Відділу ВУАН. – Томи V–VI, 1927. – С. 61–81.

9. Малиновський О. О. Кара й засоби соціального захисту / О. О. Малиновський // Записки Соціально-Економічного Відділу ВУАН. – 1926. – Т. 4. – С. 96–164.

10. Академічна юридична думка / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького ; уклад. І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук ; ред. Ю. С. Шемшученко. – К. : [б. в.], 1998. – 503 с.

Музика І. В. Вплив теоретичних засад лібералізму на становлення соціологічного напрямку у вітчизняній правовій думці

Висвітлюється вплив теоретичних засад лібералізму, таких як: абсолютна цінність людської особистості; свобода і юридична (формальна) рівність всіх людей; демократія; визнання раціонального та морального начал природи людини; визнання державою і суспільством та гарантування невідчужуваних прав і свобод людини та автономії індивідуальної волі та ін. на формування предмету науки соціології права та розвиток соціологічного праворозуміння.

Розглядаються відповідні наукові правові позиції Є. В. Спекторського, Ю. С. Гамбарова, А. А. Пионтковського, Б. О. Кістяківського, О. О. Малиновського та С. С. Дністрянського.

Ключові слова: історія соціології права, соціологічний напрям у вітчизняній правовій думці, теорія лібералізму, предмет науки соціології права, основні засади лібералізму.

Музика І. В. Влияние теоретических основ либерализма на становление социологического направления в отечественной правовой мысли

Освещается влияние теоретических основ либерализма, таких как: абсолютная ценность человеческой личности; свобода и юридическое (формальное) равенство всех людей; демократия; признание рационального и нравственного начал природы человека; признание государством и обществом и гарантирование неотчуждаемых прав и свобод человека, автономии индивидуальной воли и др., на формирование предмета науки социологии права и развитие социологического правопонимания.

Рассматриваются соответствующие научные правовые позиции Е. В. Спекторского, Ю. С. Гамбарова, А. А. Пионтковского, Б. А. Кистяковского, И. А. Малиновского и С. С. Днистрянского.

Ключевые слова: история социологии права, социологическое направление в отечественной правовой мысли, теория либерализма, предмет науки социологии права, основные принципы либерализма.

Muzyka I. V. The influence of the theoretical foundations of liberalism on the formation of the sociological trend in the domestic legal thought

The work highlights the impact of theoretical foundations of liberalism, such as the absolute value of the human person; freedom and legal (formal) equality of all people; democracy; recognition rational and moral principles of human nature; recognition of the state and society and guarantee of inalienable human rights and freedoms and the autonomy of individual will and others. The formation of the subject of science sociology of law and development of sociological legal understanding are analyzed.

The development of sociological trend in jurisprudence is not necessary to associate only with the movement against positivism, caused by the advent of powerful currents critics of positivism in Western philosophy of the late nineteenth century. Becoming a sociological trend in domestic jurisprudence is largely driven by the spread of the main provisions of the theory of liberalism.

Attention of the social scientists of law was focused “ideological core” liberal concept of rights: the recognition of rational and moral principles of human nature; inalienable rights and freedoms, autonomy of individual liberty (“personal immunity”), the rule of law, which is a form of expression of justice; creating a state on the basis of general consensus for the protection and realization of human rights and freedoms; recognition of people (civil society) as source of power and law; recognition of the principle of mutual responsibility between the state and the individual, the state and civil society; limited influence and activities of the state through the transfer of certain functions to the civil society that is possible, given the social (economic, political, etc.) active citizens and a high level of general, political and legal culture; state control over the activities of civil society and others.

The object of sociology of law, as opposed to normativism, was not only system standards abstract and formal, established or recognized by the state standards, but the law as a social and cultural phenomenon, the main manifestations of which are legal relations, legal culture and legal consciousness; the interplay of law and other social phenomena (politics, economy, ideology, religion); the interplay of law and society, social groups and organizations (state, church, civic associations, ethnic groups, classes, etc.); law as a tool for solving social conflicts; operation of law; law as a system of values (human or individual society); law as a measure of freedom, and how certain features (rights and freedoms) rights; law as a means of human interaction.

Subsequently, reverse impact of the sociology of law on the development theory liberalism. Thanks to the sociology of law, legal research no longer seen as a purely legal and acquire a general nature.

These processes gave a powerful impetus to the development of sociological trend in the domestic legal thought. In sociological concepts of domestic law lawyers Y. S. Gambarov, M. A. Hredeskul, D. A. Dril, L. J. Petrazhitsky, A. A. Piontkovsky, E. V. Spektorsky, B. O. Kistiakiwsky, S. S. Dnistriansky, O. O. Malinowski, M. P. Chubinsky and others, law is considered as a unique phenomenon of social reality that is reflected in the practice of law, legal facts, legal affairs and the law. This opinion is followed F. V. Taranovsky, V. V. Starosolsky, M. S. Shapoval, S.V. Pahman.

Key words: history of sociology of law, sociological trend in the domestic legal thought, the theory of liberalism, the subject of science sociology of law, the basic foundations of liberalism.